

spicuum est. Solet ita Matthæus loqui, ut cum Marias nominat, Magdalene primo loco nomen exprimat, alteram autem Mariam dicat, Jacobi et Jose matrem intelligens, ut cap. 28, 1. Quid illic, cum Christus sepeliretur, hæc mulieres, agerent ex Marco 15, 47, et 16, 1, et ex Luca 25, 35, colligitur; nempe observabant ubi Christi corpus poneretur, ut elapso sabbati die redirent, et illud tingerent.

VERS. 02. — ALTERA AUTEM DIE, QUÆ EST POST PARASCHEVEM, id est, die sabbati, quo eo anno Judæi Pascha etiam celebrabant, ut à nobis, cap. 26, 2, probatum est.

CONVENERUNT PRINCIPES SACERDOTUM, ET PHARISÆI AD PILATUM. Qui in sabbati nimis etiam superstitiosâ observatione totam religionem ponere videbantur, Christi odio obsecrati sabbatum violant: nec enim licebat illis aut lege aut ipsorum traditionibus die sabbati, eodemque Pasche adire judicem, milites petere, ad monumentum armatos ducere, sepulcrum obsignare.

VERS. 03. — RECORDATI SEMUS. Maluit suam negligentiam et oblivionem accusare, quam videri in custodiendo homine jam mortuo minus esse seduli. Dicunt enim, quasi prius recordati non fuissent: Recordati sumus, ne Pilatus mirari possit eos initio militarem custodiam non petivisse, nunc eam sepulto jam Christo postulare.

QUIA SEDUCTOR ILLE DIXIT ADHUC VIVENS. Sic Christum appellabant, quod ipsorum iudicio seduceret populum, sicut nunc hæretici Catholicos, quia veritatem docent, seductores vocant. Joan. 7, 12: *Marmar*, inquit, multum erat in turba de eo; quidam enim dicebant quia bonus est; alii autem dicebant scribæ scilicet, sacerdotes et Pharisei: Non, sed seducit turbas.

POST TRES DIES RESURGAM. Non dixerat Christus se post tres dies, sed tertiâ die resurrecturum esse, supra, cap. 16, 21, et 20, 19. Itaque placet mihi eorum sententia, qui hoc loco post tres dies, pro intra tres dies, aut ut Latine dicimus, tertiâ post die interpretantur. Sic enim intelligendum esse ex eo manifestum est, quod, si sacerdotes et Pharisei aliter intelligerent, id est, Christum non nisi post tres transactos dies resurrecturum dixisse, non erat quod timerent ne forte spatio illo trium dierum discipuli eum furarentur. Nec enim eos ante diem à Christo dictam eum furaturos esse credendum erat. Deinde non solum tribus illis diebus, sed multis etiam post sepulcrum custodiri curavissent, cum, qui post tertium diem se resurrecturum dicebat, non significaret statim post tertium diem, sed non ante tertium diem esse resurrecturum, atque eodem modo, quod apud Marcum 8, 31, Christus dicit, intelligendum est: *Oportet Filium hominis pati multa, et reprobari à senioribus, et à summis sacerdotibus et scribis, et occidi, et post tres dies resurgere.*

VERS. 04. — JUBE ERGO CUSTODIRI SEPULCRUM USQUE IN DIEM TERTIUM. Quemadmodum paulo ante, cum dixerunt Christum dixisse: *Post tres dies resurgam.*

VERS. 05 et 04. — RECORDATI SEMUS, etc. Joan. 2: *Solvite templum hoc. Vel ex famâ ab apostolis sparsâ:*

illud post non significabat tres dies transactos esse oportere, antequam resurgeret; ita hic cum dicitur: *Usque in diem tertium, illud usque non significat initium, ut solent, sed finem tertii diei, quasi dicant: Jube custodiri sepulcrum, donec tertius dies transactus sit.*

NE FORTE VENIANT DISCIPULI EJUS, etc. quod quidam non satis congruo, ut mihi videtur, sensu vertunt, ne quando; cum enim utrunque dictio significet, magis convenit in hunc locum, ne forte, quam ne quando; cum non dubitent sacerdotes et Pharisei de tempore, sed de facto. Sciebant etenim discipulos, si futuri corpus Christi erant, intra tres illos dies fuisse futuros; ceterum, an futuri essent, dubitabant, quod explicant, ne forte veniant discipuli ejus.

ET FURENTUR EUM. Græcè additur *verbis noctu*, quod et ad participium *discesserit, venientes*, et ad verbum *discesserit*, furentur eum, referri potest; ut aut sensus sit: Ne forte noctu venientes, aut ne forte noctu furentur; quamquam eodem tempore et venturos et furaturos crederent; nihil interest quomodo verba jungantur.

ET DICANT PLEBI: SURREXIT A MORTUIS, quasi dicant: Nobis et hominibus elegantibus atque eruditissimis id dicere non audebunt minime credituris, sed imperite multitudini, que facile omnibus rumoribus fidem habet. Solebant enim Judæi dicere quod de nobis nunc hæretici jactant, Christo non nisi rudes et imperitos homines credere, Joan. 7, 47, 48, 49: *Responderrunt ergo eis (Pharisei): Nunquid id vos seducit estis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? sed turba hæc, que non novit legem, maledicti sunt.*

ET ERIT NOVISSIMUS ERROR PRIORIS. Priorem errorem vocant, quod Christus adhuc vivens multis persuasisset factis, ut illi interpretabantur, diabolici virtute miraculis se Filium esse Dei; novissimum verò, si discipuli populo persuadent à mortuis eum resurrecturum, quem ideò priori peiorem fore dicunt, quod in posteriori prior etiam contineretur error. Nam si homines sibi persuasissent à mortuis Christum resurrecturum, quod omnium difficillimum erat, facillius omnia, que vivens docerant, vera esse credidissent.

VERS. 05. — HABETIS CUSTODIAM. Quidam milites, qui templum custodiebant, intelligunt fuisse enim aliquos, qui templum etiam armati custodirent, ne qua vis inferretur; ex eo intelligitur, quod inter alios templi ministros *επιστάτους*, id est, dux etiam commemoratur, Luca 22, 4, 32. Putant ergo Pilatum respondere: *Habetis custodiam*, quasi dicat: Quid opus est militarem custodiam à me petatis, cum vos etiam milites habeatis, qui sepulcrum custodire possint? Probare non possum interpretationem. Quid enim opus erat ut sacerdotibus à preside milites peterent, si milites ipsi, quos adhibere possent, habuissent? Aut ergo non habebant, aut si habebant, ut diximus, in templo, ita custodiendo templo addicti erant, ut alium

recordati sunt Judæi non fide, sed metu inducti. PEJOR PRIORIS, firmior ex resurrectionis persuasione.

in usum adhiberi non possent. Præterea, si de Judæis militibus, qui templum custodiebant, Pilatus locutus fuisset, cum dixit: *Habetis custodiam*, certum utique esset et indubitatum eos milites, qui sepulcrum custodierunt, non solum Judæos, sed etiam ex sacerdotali genere fuisse. Nec enim alii custodiendi templi curam habebant. Quid ergo opus fuisset ut post resurrectionem principes sacerdotum militibus et Judæis, et sacerdotibus copiosam, ut ait Matthæus, cap. 28, 12, pecuniam pollicerentur, ut mentirentur Christi discipulos dormientibus se venisse, ac de sepulcro sustulisse corpus? Sponte enim sua mentiti fuissent. Alii Græcum verbum *εγχε* ita interpretantur, quasi imperandi modus sit: habete custodiam, quod nihilo mihi magis placet. Præsentis ergo temporis indicandi modi verbum est, quod Pilatus non imperat, non dicit eos custodiam habere, sed concedit ut habeant, quasi dicat: Quidquid ego militum habeo, in vestra est potestate: *Ita, custodite sicut scitis*; quod rectè carmine Juvenus expressit, lib. 4 Evang. Hist:

Et Pilatus ad hæc: Miles permittitur, inquit, Servate, ut multis, corpus tellure sepulcrum.

VERS. 06. — ILLE AUTEM ABVENIENS MUNIERUNT SEPULCRUM, militibus. Idem enim verbum est *επιπέτασαντες*, quo paulo ante et sacerdotes, vers. 64, cum à Pilato peterent ut sepulcrum custodirent, et Pilatus, versu 65, cum responderet: *Ita, custodite sicut scitis*, usi sunt. Itaque sic verba jungenda sunt, que hyperboto sunt separata: *illi autem abvenientes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus*, ut extrema verba verba primis copulerent, munierunt sepulcrum

CAPUT XXVIII.

1. Vespere autem sabbati, que lucescit in primâ sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria, videre sepulcrum.

2. Et ecce terræmotus factus est magnus: angeli enim Domini descendit de cælo, et accedens, revolvit lapidem, et sedebat super eum.

3. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur: et vestimentum ejus sicut nix.

4. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui.

5. Respondens autem angelus, dixit mulieribus: Nolite timere vos; scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quaeritis.

6. Non est hic; surrexit enim, sicut dixit: Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus.

7. Et citò euntes dicite discipulis ejus: Quia surrexit: et ecce præcedit vos in Galileam; ibi eum vidistis: ecce prædixi vobis.

8. Et exierunt citò de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus.

9. Et ecce Jesus occurrat illis, dicens: Aveite. Ille autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.

10. Tunc ait illis Jesus: Nolite timere; ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galileam, ibi me videbunt.

cum custodibus signantes lapidem, *επιπέτασαντες τὸ λίθον*, cum ante lapidem obsignassent; alioquid nimirum annulo, ut alio quo sigillo eos signasse credendum est, ne aut dormientibus militibus discipuli aperire possent, quin furtum ex sigilli violatione deprehenderetur, aut ne milites ipsi pecuniâ à discipulis corrupti corpus illis traderent, quemadmodum Darius lætam leonem, in quem Daniel conjectus fuerat, annulo suo obsignasse dicitur, Daniel. 6, 17, ne aut alii dicerent se Danielem furtim liberasse; aut illi in læcum ingressi eum occiderent, et à leonibus oculum vulgarent. Admirabilis in obscurandâ Christi divinitate et gloriâ sacerdotum sedolitas. Admirabilior divina providentia, que ipsorum diligentia atque artificio ad eam illustrandam usa est. Timebant sacerdotes ne plebi discipuli persuaderent Christum, sicuti dixerat, resurrexisse; adhibenti eâ de causâ custodes, illi ipsi non jam plebi, sed ipsis à quibus adhibiti fuerant sacerdotibus et Phariseis Christum resurrexisse testati sunt, cap. sequenti, vers. 14. Obsignaverunt sepulcri lapidem, ne quis corpus furari posset, ille ipse tam diligenter obsignatus lapis fidem fecit Christi corpus non vi, non fraude de sepulcro sublatum fuisse, sed divinâ virtute suscitatum. Nihil clausum, nihil obsignatum est Deo, sed comprehendam, inquit, sapientes in astutia eorum, Job. 5, 15, et 1 Cor. 5, 19. Rectè dixit Hieronymus: *Metus detinenda furandi corporis, et sepulcri custodia atque obsignatio stultitiæ atque infidelitatis testimonium est, quod signare sepulcrum ejus voluerunt, cujus præcepto conspexissent de sepulcro mortuum suscitatum.*

CHAPITRE XXVIII.

1. Mais cette semaine étant passée, lorsque le premier jour de la suivante commençait à luire, Marie-Madeleine et l'autre Marie vinrent pour visiter le sépulcre.

2. Et voilà qu'il se fit un grand tremblement de terre: car un ange du Seigneur descendit du ciel, et vint renverser la pierre, et s'assit dessus.

3. Son visage était brillant comme l'éclair, et ses vêtements blancs comme la neige.

4. Et les gardes en furent saisis de frayeur, et devinrent comme morts.

5. Mais l'ange s'adressant aux femmes, leur dit: Pour vous, ne craignez point: car je sais que vous cherchez Jésus qui a été crucifié.

6. Il n'est point ici; il est ressuscité, comme il l'avait dit. Venez voir le lieu où le Seigneur avait été mis;

7. Et hâtez-vous d'aller dire à ses disciples: Il est ressuscité: et il vous précède en Galilée; c'est là que vous le verrez; voici je vous l'ai dit.

8. Et elles sortirent aussitôt du sépulcre, saisies de crainte et transportées de joie; et elles coururent porter ces nouvelles à ses disciples.

9. Et voilà que Jésus se présenta à elles, et leur dit: Je vous salue. Et elles s'approchèrent de lui, embrassèrent ses pieds et l'adorèrent.

10. Alors Jésus leur dit: Ne craignez point; allez, dites à mes frères qu'ils se rendent en Galilée; c'est là qu'ils me verront.

11. Quæ cum abissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus,

13. Dicentes: Dicitis quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus.

14. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos suadēbimus ei, et securos vos faciemus.

15. At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti: et divulgatum est verbum istud apud Judæos, usque in hodiernum diem.

16. Undecim autem discipuli abierunt in Galilaam, in montem ubi constituerat illis Jesus.

17. Et videntes eum, adoraverunt: quidam autem dubitaverunt.

18. Et accedens Jesus, locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.

19. Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti:

20. Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi.

VERS. 1. — VESPERE AUTEM SABBATI, QUÆ LUCESSIT IN PRIMA SABBATI. Hic locus idè omnium interpretum sententiâ difficillimus judicatur, quòd et ipsa per se verba obscura sint, et neque alii evangelistæ cum Mattheo, neque ipse secum Matheus, neque inter se alii, neque Marcus ipse secum convenire videntur. Scribit Matth. ut videtur, mulieres vesperè sabbati ad sepulcrum venisse. Scribit Marcus 16, 2, transacto jam venisse sabbato; *valde*, inquit, *manè*, orto jam sole. Scribit Lucas 24, 1, *valde diluculo* venisse. Scribit Joannes 20, 1, venisse *manè*, cum adhuc essent tenebræ; ita ut tres alii evangelistæ Mattheo repugnare videntur, tum etiam ipse sibi; cum enim dixisset mulieres vesperè sabbati ad sepulcrum venisse, eodem loco dicit, *quæ lucessit in primâ sabbati*, indicans matutinum fuisse tempus. Ceteri verò inter se evangelistæ idè videntur dissentire, quòd, cum Marcus dicat, *orto jam sole*, ad sepulcrum venisse, Lucas dicat, *valde diluculo*, et paulò infra, vers. 22, *ante lucem*, quòd idem Joannes dicit, *cum adhuc tenebræ essent*. Pugnant etiam secum ipse videtur Marcus, quòd cum dicat *valde manè* ad monumentum venisse mulieres, statim addat, *orto jam sole*. Nec enim valde venerunt manè, quæ orto jam sole venerunt. Quæ inter Mattheum et cæteros evangelistas videtur esse dissensio, sic à nonnullis explicatur auctoribus, ut di-

VERS. 1. — VESPERE SABBATI, Gr.: *Serj sabbatorum*, dies hebdomadæ, dies sabbatorum dicuntur. Itaque sub finem hebdomadæ, vel *vesperè*, id est, de nocte, QUÆ LUCESSIT IN PRIMA SABBATI, sub finem noctis: Gr.: *illucescente*, nimirum die, in primam sabbatorum, seu in primum hebdomadæ diem, vel illucescente diluculo in primâ sabbati. ET ALTERA MARIA. Ambros., l. 5 de Virginitate, existimat eam fuisse matrem Domini. Alii matrem Jacobi esse censent, ex Lucâ, cap. 24, 10. Matheus duas tantum commemorat, Marcus his

11. Quand elles furent parties, quelques-uns des gardes virent à la ville, et rapportèrent aux princes des prêtres tout ce qui s'était passé.

12. Et s'étant assemblés avec les sénateurs, et ayant délibéré ensemble, ils donnèrent une grosse somme d'argent aux soldats.

13. Et leur dirent: Dites que ses disciples sont venus la nuit, et l'ont dérobé pendant que vous dormiez.

14. Si cela vient à la connaissance du gouverneur, nous l'apaiserons, et nous vous mettrons en sûreté.

15. Les soldats ayant donc reçu l'argent, firent ce qu'on leur avait dit; et ce bruit qu'ils répandirent, dure encore aujourd'hui parmi les Juifs.

16. Dependunt les onze disciples s'en allèrent en Galilée, sur la montagne que Jésus leur avait indiquée.

17. Et le voyant, ils l'adorèrent; quelques-uns néanmoins furent en doute.

18. Et Jésus s'approchant d'eux, leur parla ainsi: Toute puissance m'a été donnée dans le ciel et sur la terre.

19. Allez donc, et instruisez tous les peuples, les baptisant au nom du Père, du et Fils, et du Saint-Esprit;

20. Et leur enseignant à observer tout ce que je vous ai ordonné; et voici que je serai toujours avec vous jusqu'à la consommation des siècles.

COMMENTARIA.

cant easdem mulieres, non semel, sed bis aut etiam septies, exultante sollicitate singulari in Christum studio ad sepulcrum venisse. In quâ sententiâ et Hieronymus in Comment., et Dionysius Alexandrinus in Epist. ad Basilidem, fuisse videtur. Alii quater venisse putant, *vesperè*, ut Matheus ait; *manè*, cum adhuc tenebræ essent, ut ait Joannes; profundo adhuc diluculo, seu *valde diluculo*, ut scribit Lucas; et *orto jam sole*, ut dicit Marcus. Itaque quatuor evangelistas quatuor diversa tempora, quibus mulieres ad sepulcrum venerunt, descripsisse. Athanasius, quæst. 90. At ita Matheus, Marcus et Lucas loqui videntur, ut adventum illum ad monumentum mulierum matutinum primum fuisse significent, et id sumus, versu 5, copiosè probatur. Alii aliam putant fuisse mulieres, quæ, ut Matheus ait, vesperè sabbati ad monumentum venerunt; alias, quæ, ut idem dicit, lucescente jam primâ sabbati; et quia objici poterat unam earum quas vesperè, et earum quas manè ad sepulcrum Matheus venisse indicat, ab eodem Mattheo Magdalenam appellari, quemadmodum et ab aliis tribus evangelistis appellatur, quæ manè venisse dicitur; duas fecerunt Magdalenas, quarum altera vesperè, altera manè venerit. Sic Ambrosius, lib. 10 Comment. in cap. Lucae 24, questionem explicat, et Eusebius, et alii apud Anastasium. Cæterum unam

addit Mariam Salome; Lucas hoc pietatis officium fidei tribuit mulieribus, quæ à Galilæa secute erant Jesum. Habitâ ratione temporis, quò profectæ sunt, nulla est inter Evangelistas dissensio. Matheus eos advenisse nocte sabbatorum, ut dicitur est, aut exacto die sabbati; Joannes, cum adhuc tenebræ essent, quò de protectione earum est intelligendum: ex Lucâ et Marco profectæ sunt valde manè; Marcus addit eas advenisse orto jam sole, nempe jam de die.

tantum fuisse Magdalenam, et constans omnium opinio est; et ex Mattheo, cap. 27, 56, et ex Marco, cap. 15, 40, et 16, 1, et ex Lucâ, cap. 8, 2, 5, et cap. 24, 10, et ex Joanne, c. 20, 1, et ex omnibus omnino locis, ubi apud evangelistas de Magdalenâ fit mentio, perspicuum est; ubique enim ita Mariam Magdalenam appellant, ut eo cognomine ab omnibus aliis distinguantur, quæ Mariæ vocabantur. Quòd si alia fuisset Magdalenâ, aliquid aliud distinctionis causâ adhibuissent, nimirum Marthæ aut Lazari sororem appellarent. Rationem autem quæ in hanc sententiam impulit Ambrosium, vers. 9 dissolvemus. Alii sic exponunt, ut dicant et eadem fuisse mulieres, et semel tantum ad sepulcrum venisse, eâ saltem nocte quæ sabbatum consecuta est. Nam utrum orto jam die bis an semel tantum venerint, alia quæstio est, de qua sumus vers. 5 disputaturi. Cæterum vesperè quidem venire copiosè putant, manè pervenisse, non quòd totam noctem in tam exiguo itinere consumperint, sed quòd vesperè venire copiosè videntur, quia tunc, ut manè venirent, aromata paraverunt. Veniebat ergo vesperè, quia se ad veniendum accingebant, ea comparantes quæ ad unguendum Christum erant necessaria, Marci 16, 1, et Lucae 25, 56: sic Boda, et Strabus, et Rabanus apud D. Thomam, et Rupertus in Comment. in cap. Joannis 20, et hoc loco Lyranus, quibus idèd, ut assentiar, adduci non possum; quòd illa mihi interpretatio teneretur, id est, quæ ad veniendum necessaria erant, comparaverunt, violenta prorsus esse videtur. Quis enim vel eorum qui ad hunc modum interpretantur, ad hunc modum locutus fuisset? Alii vesperam à Mattheo totam noctem appellatam fuisse existimant, ut Dionysius Alexandrinus, in Epistola illâ quam clavivinus ad Basilidem; Gregorius Nyssenus, in orat. 2 de Resurrect.; Cyrillus Alexandrinus, lib. 12 in Joannem; Augustinus, lib. 5 de Consensu evang., cap. 24; Euthymius, Theophylactus et D. Thomas; quin etiam Ambros. lib. in Lucam 10, hanc probat interpretationem. Ego verò ita probe, ut cæteras aut nihil, aut parum admodum existimem habere probabilitatis. Nec enim dubium est quin idem Matheus, quod ceteri evangelistæ, dicere voluerit, maximeque Marcus, qui ejus quodammodò est interpres. Ceteri verò evangelistæ nullâ de vesperè factâ mentione mulieres manè ad monumentum venisse dicunt. Idem ergo dicere Matheus voluit. Quare cum vesperam sabbati vocat, non vesperinum tempus, quòd inter diem et noctem est, sed totam noctem intelligit, in cujus extremâ parte, id est, manè jam lucescente, mulieres ad sepulcrum venisse dicit. Minus hoc mirum videtur, si Hebræorum phrasis, quam etiam D. Thomas adnotavit, intelligatur. Solent Hebræi non solum vesperinum tempus, sed totam etiam noctem 2° vesperam appellare, cujus rei primum Genesios præcipua exempla suppeditavit: *Et factum*, inquit, *est vesperè et manè dies unus, et factum est vesperè et manè dies secundus*. Solent quidam hanc interpretationem propterea refutare, quòd Matheus non simpliciter vesperam, sed vesperam sabbati fuisse

dicat. Vespera autem sabbati pars sabbati sit necesse est, sicut et manè sabbati. At nox, quæ sabbatum consecuta est, pars sabbati non erat; vespera igitur sabbati vocari non potuit. Miratus sum quorundam interpretum lægentes Commentarios, viros judicio et eruditione præstantes tam levi ratione à vero Matthei sensu discessisse. Primum animadvertere debuerunt Mattheum non dixisse: *Ἐσπέρας δὲ καθέσθαι, vesperè autem sabbati*; sed: *Ὀπὲ δὲ καθέσθαι, serò sabbatorum*, aut tardè sabbatorum, si ita liceret Latine loqui. Admonuit autem Gregorius Nyssenus, homo et linguâ et natione Græcus, et eum, ut opinor, secutus Ambrosius, hanc phrasim apud Græcos propriè significare, transacto jam sabbato longo intervallo; sic enim Græcos loqui solere: *Ὀπὲ τῶν κατόπισθεν ἡμερῶν, serius quàm pro opportuno tempore venisti*, aut longè post opportunum tempus advenisti, et *ἔπει τῆς ἡμέρας, transactâ longè hora*, et, *Ὀπὲ τῆς ὑστερίας, longè serius quàm opus erat*; eodem ergo sensu Mattheum dixisse: *Ὀπὲ καθέσθαι, serò sabbati*, id est, multò ante transacto sabbato, quia inter sabbatum et tempus matutinum, quòd notare volebat, tota jam nox interesserat. Quòd si Matheus vesperam sabbati appellasset tamen non continuò sequeretur partem fuisse sabbati. Solet enim Scriptura ita frequenter loqui, ut vesperam alienius diei vocet, cujus pars non sit, sed eum consequatur. *Exce kalendæ*, inquit David, *sunt crastino*, et ego ex more sedere soleo juxta regem ad vesendum. *Dimittite ergo me, ut abscondar in agro usque ad vesperam diei tertie*, 1 Reg. 20, 5 vesperam diei tertie sequentem noctem appellans. Cum enim rex noctu cœnaret, significabat se cum eo cœnaturum, et Exodi 12, 6, 18: *Et servabitis cum usque ad quartam decimam diem mensis hujus, immolabitisque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam*, nisi manifestum est vesperam vocari decimæ quartæ diei noctem subsequentem, quæ non decimæ quartæ, sed decimæ quintæ diei pars erat, cum agnus non decimâ quartâ, sed decimâ quintâ, id est, inchoatâ jam die Paschæ et azymonum tempus, sed solum, ut diximus, matutinum significavit. Illud movere lectorem potest, quomòdò si nox erat lucescere dicitur. Sunt qui ita Hebræos loqui solitos putent, quòd noctis initio lucernæ in domibus accenderentur, idque ex Thalmudistarum prophanis traditionibus, à quâ sententiâ non procul Hieronymus abhorret. Alii phrasim Hebræorum esse putant, quæ lucescere tempus dicitur, cum incipit, translata ex die significatio, quia tunc incipit dies esse, cum incipit illucescere. Phrasim Hebræorum esse rectè dicunt, et ex Lucâ 25, 54, perspicuum est: *Et dies*, inquit, *erat Parasceves, et sabbatum illucescebat*, id est, appetebat, appropinquabat; de eo enim tempore loquebatur, quòd Christus sepultus fuerat: fuerat autem sepultus die Parasceves, id est, ante

sabbatum, inclinatio jam ad occasum die. Atque tum dicit sabbatum illuxisse, id est, incepisse, aut appropinquasse. Ceterum, quomodo et hanc et superiorum interpretationem probemus, non locutionis insolentia, sed historice veritas impedit. Probavimus Mattheum, sicut et alios omnes evangelistas, non vespertinum, sed matutinum tempus notare voluisse; nihil ergo ad hunc locum lucernarum ex Thalmudistis pertinet accensio, nihil hebraismus; proprie enim et Græcè Matheus aut Matthei interpres locutus est. Voluit namque significare diem lucescere cœpisse: Alii interpretantur vesperam, id est, noctem illucescere cœpisse in primâ sabbati, quia in diem sequentem inclinata erât, quemadmodum si è contrario diem noctescere dicamus; non quod dies noctescere possit, sed quod nox jam appropinquet, et dies quodammodo in noctem convertatur, et ut Juvenius carnio dixit, lib. 4 Hist. Evang. :

*Sidera jam noctis venturo cedere soli
Incipiunt, tenui matres tunc visere septem
Concurrunt.*

Ad hunc ferè modum Augustinus, Euthymius et Theophylactus à quibus ego non totâ sententiâ, sed solâ sententiæ explicatione dissentio. Putant illi noctem hoc loco dici lucescere; ego non noctem, sed diem lucescere Mattheum dixisse arbitror; neutrum neque noctis, neque diei nomen est, sed *heli ephelatos*, *heli ephelatos* *heli ephelatos* serò autem sabbati, et quæ luceat in unam sabbati, ubi cum in illo articulo *erit* aut noctem, aut diem intelligi necesse sit. Græcorum consuetudo postulat ut diem potius quam noctem intelligamus, ut supra, cap. 6, 54, et Joan. 4, 55, et 42, 42, et Act. 4, 5, 5, et 20, 7, et Jacobi 4, 14. Neque memini articulum illum absolutè positum legere, ubi nox intelligeretur. Hæc etiam ratione mollior et minus coacta sententia est. Nam diem illucescere, et res, et locutio est naturalis; noctem illucescere, ut dici possit, minus tamen usitatè, et non nisi per figuram dici potest. Potes contra hanc interpretationem objici, quod à nemine tamen objectum video, tautologiam videri, aut minus concinnam saltem orationem, ut dies in primam sabbati lucescere dicatur, cum per primam sabbati dies etiam, et quidem eadem dies, quæ lucescere dicitur, intelligatur. Absurdum id videri possit, si diei nomen exprimeretur; cum autem expressum non sit, non magis absurdum est quam si dicamus de diei Dominicæ mane loquentes, diem in Dominicam illucescere: Nam et per Dominicam diem intelligimus, sed quia dies non exprimitur, et sensus est diem Dominicam illucescere, tautologia non est.

IN PRIMA SABBATI, *heli ephelatos*, in unam sabbatorum, magis expressâ sententiâ. Significatur enim prepositione *in* cum quarto conjunctâ casu motus atque progressus noctis in diem. Sic etiam fortassis non ter verterat interpres, sed facile fuit scriptorum bicitia in fine dictionis unam *m* perire litteram. Notum est apud Hebræos sabbatum, et totam hebdomadam, et septimum hebdomadis diem appellari; cunctique totam significat hebdomadam, primum hebdomadis diem, primam sabbati; secundum, secundam sabbati, eodemque modo sequentes dies appellari, ut Lucæ 18, 12, Act. 20, 7, 1 Cor. 16, 2. Annotaverunt autem quidam, cum septimus tantum significetur dies, *ephelatos* sabbatum singulari numero, cum tota hebdomas, *ephelatos* plurali dici solere: ut hoc loco, et apud Marcum, c. 16, 2, et Luc. 24, 1, et Joan. 20, 4, 19, et Act. 20, 7, et 1 Cor. 16, 2. Id perpetuum non est. Nam Marci 16, 9, legimus, *primâ ephelatos, sabbati*, cum tota hebdomas significetur, et è contrario Act. 15, 14: *Tu hupis ephelatos, die sabbatorum*. cum septima tantum significetur dies. Porro unam sabbati pro primâ sabbati Hebræorum idiomate dictum esse, tam est vulgare, ut difficiliora spectantem indicare pigeat. Factum, inquit, est *vespere et mane dies unus*, id est, primus, Gen. 1. 5. Noster interpres hebraismus in latinitatem solvit, cum Marci 16, 2, et Lucæ 24, 1, et Joan. 20, 4, retinuerit. Solet id facere, sive quo alio consilio, sive solâ vertendi varietate delectatus. Primum autem sabbati diem nostram fuisse Thalmudicam neminem ignorare arbitror, que, et quia in eâ creatus, et quia postea redemptus resurgente Christo mundus fuit, loco sabbati Judeorum coopta fuit celebrari; quod et Gaudentius tractata in Exodum 1, et Sedulius hoc loco dixit, lib. 5 Carm. :

*Cæperat interea post tristia sabbata Felix
Irradiare dies, culmen qui nominis alii
A Domino dominante trahit, primusque videre
Præerat nasci mundum, atque resurgere Christum.*

Videndum nunc est, quomodo ceteri inter se evangeliste in temporis quo mulieres ad sepulcrum venerunt descriptione conveniant. Maxima inter Marcum, et Joannem videtur esse dissensio; Marcus enim dicit, *orto jam sole* mulieres ad monumentum venisse; Joannes, *cum adhuc tenebræ essent*; quod idem Lucas, 24, 22, aliis scribit verbis, *ante lucem* venisse. Sunt qui Marci locum corrigant, et pro *ante lucem* *ante hælou, orto jam sole*, additâ negatione, sensuque in contrarium mutato, legendum putent *ante hælou, non ante lucem, nondum orto sole*, non aliâ moti conjecturâ, quam quod in nonnullis Græcis codicibus legatur: *heli ephelatos ephelatos hælou, adhuc orto sole*; et quod ita 1. 10 de Demonstat., c. 8, legat Eusebius; et facile fuerit syllabam unam *e* excidere; nimis tenuis conjectura, et frustra ex Eusebio petita, cum nemo ferè veterum auctorum aliter quam Eusebius legit; ipsum nostrum interpretem ita legisse perspicuum est, et Dionysius Alexandrinus, in Epist. ad Basilidem, et D. Augustinus, lib. 5 de Consensu evangelist., c. 24, et Rupertus, in c. 20 Joan., et Lyranus, in Comment. in e. Marci 16, ita legunt. Esset quidem aptissima sententiâ, si negatio, ut isti auctores volunt, legitur; sed, ut sæpè admonentis, non est tam obscuris indicis Scripturæ, quæ sanctissima nobis esse debet, corrigenda: Malo licet minus ingeniosam, vulgarem interpretationem sequi, ut mulieres *valde mane*, ut ait Marcus, *et,*

cum adhuc tenebræ essent, ut Joannes dixit, domo egressæ fuerint, orto verò jam sole, ad monumentum pervenerint. Nam etsi non magno ab urbe distabat spatium, tamen mulieribus satis magnum erat, ut cum, adhuc tenebræ essent, egressæ domo non nisi orto jam sole pervenerint; quemadmodum Dionys. in illâ, quam sæpè citavimus, epistola interpretatur: aut ut orto, id est, oriente jam sole ad sepulcrum pervenerint. Ori enim sol dicitur, non solum cum solare corpus supra terram apparet, sed etiam cum ejus radii noctis tenebras dispulerunt; ut Augustinus, Euthym., Beda, Theophylact. et Lyranus exponunt. Quæ interpretatio melior etiam erit, et probabilior, si legamus, oriente jam sole, ut Augustinus et Theophylactus legunt; sive ita Græcum aoristum interpretantes *ante lucem*, id est, *ante lucem*, sive Græcè non *ante lucem*, legerint, sed *ante lucem*, quemadmodum ego facilius emendare ausim, quam ut negationem *e* interdicere dicam. Nam neque sententiâ tantoperè mutatur, et facilius fuit scriptorem Græcum *ante lucem* pro *ante lucem* scribere, quam integram prætermittere dictionem, eo præsertim in loco, ubi eâ sublatâ, nemini non absurdus sensus, et proximiis verbis repugnans videretur. Quod si ad hunc legamus modum, nulla inter evangelistas repugnantiâ est. Nam idem est oriente jam sole, et nondum orto sole. Tamen quavis nihil aliud repugnet, mihi non facile persuaserim mulieres, antequam illucesceret ad sepulcrum pervenisse. Vix enim mulieribus animus tam audax esse potuit, ut obscurâ adhuc nocte sepulcrum inviserent, et in illud ingrederentur. Itaque etiam si Marcus non dixisset, *orto jam sole*, et Joannem dicentem: *Cum adhuc tenebræ essent*, et Lucam dicentem *ante lucem* mulieres ad monumentum venisse, ita intelligendos existimarem, ut non tempus, quo ad sepulcrum pervenerunt, sed quo egressæ domo fuerant notare voluissent. Hinc etiam intelligitur, quomodo ipse sibi Marcus non repugnet; cum enim dixit *valde mane*, designavit tempus, quo domo discesserant; cum dixit *orto*, aut oriente jam sole, tempus, quo ad sepulcrum pervenerant, indicavit.

VENIT MARIA MAGDALENA, ET ALTERA MARIA. De Mariâ Magdalena diximus superiore cap., ver. 56. Alteram autem Mariam vocat uxorem Cleophae, matrem Jacobi minoris, et Jose, ut c. 27, 61, quemadmodum ex Marco c. 16, 1, perspicuum est. Nominat etiam Marcus Salomeam, quæ mater erat filiorum Zebedæi. Lucas, c. 24, 10, multo etiam plures. *Erat, inquit, Maria Magdalena, et Johanna*. Erat autem Johanna uxor Cusæ procuratoris Herodis, ut idem Lucas, c. 5, docuerat, et Maria Jacobi, et cætera, quæ cum eis erant, id est, quæ cum eo venerant de Galilæa, ut dixerat c. 25, 55. Itaque sunt qui putent etiam Beatam Virginem Christi matrem ad sepulcrum cum hisce mulieribus venisse, ut Greg. Nyssenus, orat. 2, de Resurr., et Sedulius hunc locum explicans,

VERS. 2. — TERRE MOTUS FACTUS EST; factus fuerat. Descendat, descendat, ut veritatem resurrectionis demonstraret, et sanctis mulieribus aditum ad

*Virgo parens, atque simul cum munere matris
Messis aromatica noctis ventre gemens
Ad tumulum.*
Et verò nemini Beatam Virginem pietate et studio erga Christum concessisse ne dubitari quidem potest, sed venisse cum aliis mulieribus ad monumentum, haud ita facile mihi persuadeo. Videmus neminem evangelistarum de eâ mentionem fecisse, quam profectò non prætermisissent, si cum cæteris venisset. Videmus omnes evangelistas Magdalenam, tanquam omnium mulierum, quæ ad sepulcrum venerant, nobilissimam, et velut aliarum ducentem primo loco nominasse. Atqui sacram utique Virginem, si cum illis venisset, Magdalena anteposuisset. Dixit Joannes Mariam Christi matrem et Mariam Cleophae, et Mariam Magdalenam juxta crucem fuisse; Mariam Christi matrem ante omnes positam. Idem nempe cæteri hoc loco fecissent evangeliste, si cum cæteris mulieribus mater Christi ad monumentum venisset. Illud etiam mihi videtur incredibile, quod idem Gregorius scribit Mattheum, cum alteram Mariam dicit, B. Virginem Christi matrem intelligere; cum, que illa sit altera Maria, ex Marco, ut diximus, satis apparet. Alia evangeliste non omnes eodem numero, sed omnes tamen plures unâ commemorârunt, quia propositum illis fuit docere mulieres tres primas fuisse testes resurrectionis Christi, et oportebat duos, ut minimum, testes numerare, quia in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum. Propterea Mattheus duas, Marcus tres, Lucas plures numeravit.

VIDERE SEPULCRUM. Marcus, c. 16, 4, ut Christum ugerent, venisse dicit, idemque indicat Lucas, 24, 4, *portantes*, inquit, *quæ paraverant, aromata*. Joannes adventus causam non exposuit: unde etiam nonnulli auctores occasionem acceperunt, ut existimarent bis mulieres ad sepulcrum venisse; primum, non ut Christum ugerent, sed, ut ait Mattheus, ut sepulcrum viderent, deinde ut ugerent. In quibus est Dionys. Alexandrinus, et Hieronym. hoc loco, et quæst. 6 ad Hedibam. Sed hanc opinionem et supra refutavi, et infra verso tertio, pluribus argumentis refutavi sumus. Cur ergo Mattheus dixit ad videndum sepulcrum venisse? Non utique ut indicaret, ad videndum tantum sepulcrum, non ad ugendum Christi venisse corpus, sed ut indicaret venisse quidem ad ugendum, sed dubitantes tamen, an possent ungere, quia sciebant monumentum magno clausum fuisse lapide. Itaque sollicitè de eâ re in viâ inter se dicebant, *quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti?* Marc. 16, 5. Significavit ergo Mattheus venisse eas, ut viderent sepulcrum, num ita clausum et munition esset, ut in sepulcrum pararet. Nam Christus è sepulcro clauso exit omnium SS. Patrum consensus resurrectionis.

gredi possent, et ingressæ ungerent Christum.

VERS. 2. — **ET ECCE TERRE MOTUS FACTUS EST MAGNUS.** Dicitur ecce indicat terræmotum euntibus, aut appropinquantibus ad sepulcrum mulieribus factum esse. Hæc enim vis ejus est, ut cap. 2, 1, docuimus. Cur terræmotus factus fuerit, haud obscure indicat evangelista, quia angelus descenderat de caelo; utitur enim causali particula, *angelus enim Domini descendit.* Cur autem descendente angelo factus fuerit, id quia nullus indicat evangelista, in questionem vocari potest. Probabilis est ratio, quam Chrysostomus, hom. in Matthæum 90, Euthym. et Theophylactus, in comment., afferunt, ut concussâ terrâ custodes, qui dormiebant, excitarentur, et resurrectionis Christi cogerentur esse testes. In eo Chrysost. non assentior, quod etiam mulieres excitatas putet; dormivisse enim gravi oppressas somno. Quis enim hoc de earum diligentia et charitate credit? nescit dormire amor. Credo ego ob eam etiam causam factum fuisse terræmotum, ut et custodes, et mulieres intelligerent eos, qui splendenti restitu juxta sepulcrum apparerunt, non homines fuisse, sed angelos, id est, cælestes, atque divinos nuntios. Motum enim terræ Dei præsentiam, aut aliquid, qui Dei personam repræsentent, significare cap. 27, 51, multis scripturarum exemplis demonstravimus. Ut ergo et custodes, et mulieres angelis fidem haberent, oportebat, ut terræ concussione, non solo splendore angelos esse cognoscerent. Potuit et alia terræmotus esse causa, ut intelligerent custodes Christum non furto sublatum, nec humanâ, sed divinâ virtute, quâ ille ipse terræmotus fiebat, resurrexisse.

ANGELUS ENIM DOMINI DESCENDIT DE COELO, *ἄγγελος γὰρ Κυρίου κατεβήκε ἐξ οὐρανοῦ προσελθὼν ἀπεκάλυψε τὸ τοῦ λίθου,* angelus enim Domini, cum descendisset de caelo, et accessisset ad sepulcrum), revolverat lapidem. Una causa, cur de caelo angelus descendisset explicatur, ut lapidem à monumento revolveret. Aliæ conjecturæ nostræ relinquuntur. Chrysostom., in homil. in Psal. 2, tres præterea rationes affert. Primum, ut angeli ostenderent Deum illic fuisse sepulcrum, cum ad sepulcrum tanquam in caelo, ubi Deus habitat, assisterent. Secundam, ut mulieres docerent verè Christum resurrexisse, monerentque, ut id apostolus quamprimum renuntiarent: quod si ab angelis edocte non fuissent; minime credidissent, cum constet ex Joanne, etiam postquam ab illis doctæ fuerant, non satis credidisse, sed existimasse potius furto ab aliquo fuisse sublatum. Tertiam, ut omnes fraudes, et machinationes anteverterent, nec Judæi, cum audissent Christum resurrexisse, alium pro eo in eodem sepulcro supponerent, ut non resurrexisse videretur. Cur autem lapidem angelus removerit, de eo nobiscum hæretici disputant. Una enim eorum pars (nam alii quamvis insani, sanioris tamen iudicii sunt) præterea lapidem ab angelo revolutum fuisse putant, ut Christus resurgeret, et à sepulcro exiret, quod et Hieronymus, can. in Matthæum 55, dicere videtur. *Angelus, inquit, Domini de caelo descendens, et lapidem revol-*

vens; et sepulcro assidens misericorditer Dei patris insigne est resurgenti filio ab inferis virtutum celestium ministeria militans; sic enim legendum arbitror, ubi mysteria leguntur, quod vix illum habet sensum; et Leo, epistola 85 ad Monachos Palæstinos: Dicant igitur isti phantasmatici Christiani, quæ substantia Saluatoris affixa sit ligno, quæ jacuerit in sepulcro, et revoluta monumenti lapide, quæ tertiâ die caro surrexerit. At ex verbis evangelistarum manifestum est prius Christum resurrexisse, quàm angelus à monumento lapidem revolvisset. Nam Matthæus aperte dicit terræmotum propter angeli descensum fuisse factum, et ecce, inquit, *terræmotus factus est magnus; angelus enim Domini descendit de caelo, et accedens revolverat lapidem.* Quod si Christus nondum resurrexerat, non propter angeli descensum, sed propter Christi resurrectionem factum dixisset. Propterea Marcus, cap. 16, 5, 4, non ut Christus resurgeret, sed ut mulieres ingrederentur, et vacuum corpore sepulcrum videre possent, lapidem ab angelo remotum fuisse significat. *Et dicebant, inquit, ad invicem, quis revolverat nobis lapidem ab ostio monumenti, et respicientes viderunt revolutum lapidem:* quasi dicat, opportunè venisse angelos, et mulieribus de removendo lapide sollicitis, antequam ad sepulcrum accederent, lapidem revolvisset. Denique quâ horâ Christus resurrexerit, nemo unquam mortalium, ut Hieronymus, questione 6 ad Hedibam, et Gregor. Nyssenus, orat. 2 de Resurrectione, et Euthym., hoc loco, docent, scire potuit. Quâ autem horâ lapis à monumento amotus fuerit; ex omnibus evangelistis compertum est. Cum enim terræmotus, ut ait Matthæus, propter angeli descensum factus fuerit; factus autem fuerit mulieribus jam ad sepulcrum appropinquantibus, ut particula illâ, ecce, significari diximus; angelus autem, ut idem Matthæus scribit, lapidem revolverit, sequitur appropinquantibus jam mulieribus revolutum fuisse. Quâ autem horâ appropinquaverint, omnes evangelistæ exprimunt; *dilatulo enim, cum adhuc essent tenebræ, ut ait Joannes, domo profectæ ad sepulcrum, ut ait Marcus, orto, aut oriente jam sole pervenerunt;* tunc ergo lapis revolutus est; non est igitur revolutus, ut de sepulcro Christus exiret, neque ante novos istos hæreticos id quisquam cogitavit. Nam omnes veteres interpretes docuerunt, quod et evangelistæ planè docent, lapidem non propter Christum, sed propter mulieres fuisse revolutum, ut ad Hedibam Hieronymus scribit, et alii quos paulo post citaturi sumus. Nec aliter Hieronymus, aut Leo senserunt. Nam, quod dicit Hieronymus Deum resurgenti Filio celestium virtutum ministeria mississe, non significat mississe angelos qui cum resurgente adjuarent, quasi sine eorum auxilio exire de sepulcro non potuissent, sed mississe ut testes, atque præcones resurrectionis ejus essent; quemadmodum in Christi tentatione non venerunt angeli, dum à diabolo tentaretur, ne juveni causâ venisse viderentur; sed postquam tentatus est, post victoriam venerunt, ut triumphum agerent, et victorem Dominum recognoscerent. Quod autem dicit Leo, *et revoluta monumenti*

*lapide, quæ tertiâ die caro surrexerit, non ita intelligendum est, quasi ablativus ille revoluta lapide causam, sed quasi signum, effectumque, et argumentum significet; tanquam dicat, quæ caro fuisset illa, quæ tertiâ die resurrexit, ut revoluta monumenti lapide probatum est. Sic enim intelligendum esse, vel ex eo manifestum est, quod statim de re simili loquens addat, *vel quale corpus Jesus discipulorum visu clausis ad eos ostiis ingressus intulerit.* Ita enim egressum de sepulcro Christum, sicut ingressum ad discipulos fuisse credebatur, ut omnes alii auctores, quos paulo post citaturi sumus, crediderunt. Aliâ ratione hæretici nituntur hunc locum devitare, ne fateri cogantur posse Christum, qui è sepulcro non revoluta lapide exiisset, in Eucharistia quoque Sacramento unâ cum magnitudine panis esse. Cessisse egredienti Domino lapidem dicunt, et ad mollis materie modum locum Christi corpori dedisse. At unde id probant? Nos lapide nondum remoto exiisse perspicuis evangelistarum verbis comprobamus; illi emollitum fuisse lapidem, et quasi aquam, aut aerem solido Christi corpori cessisse nullo ullius evangelistæ verbo, nullâ conjecturâ, nullo boni auctoris testimonio probare possunt; solo metu confitentis veritatis probant, teste valde suspecto, quique facillimè corrumpitur, ne si id concesserint, et corpus Christi in Eucharistia esse posse concedere cogantur. Docent omnes veteres auctores Christum eodem modo; quo de utero matris egressus fuerat, et è sepulcro evasisse, et ad discipulos ingressum fuisse, id est, ita ut corpore suo matris corpus, sepulcri lapidem, domûs, ubi discipuli erant, fores nec aperiret, nec rumperet, nec quod simile rupturæ est, emolliret, sed penetraret. Justinus Martyr, questione ad orthodox. 117; Chrysost., homilia 2 de Joan. Baptistâ; Gregor. Nazianz., in Traged. de Christo patiente; Hieron., q. 6 ad Hedib.; August., serm. de Tempore 158 et 159; Euthymius in Comment.*

ET SEDEBAT SUPER EUM. Sedebat super lapidem angelus quasi mulierum adventum expectans, et quasi indicans se, qui lapidem revolvisset; sedebat enim super opus suum. Quomodo autem sedere hic dicitur, cum apud Lucam stantes introducantur angeli, et quis lapis ille fuerit, super quem angelus sedebat, vers. sequenti dicitur sumus.

VERS. 3. — **ERAT AUTEM ASPPECTUS EJUS Sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix.** Omnes evangelistæ insolitum angeli habitum studiosè descriperunt; omnium verò diligentissimè Matthæus; Marcus, cap. 16, 5: *Et viderunt, inquit, juvenem sedentem in dextris, coopertum stolâ candidâ, et Lucas 24, 4: Ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti;* Joannes, cap. 20, 12: *Et vidit duos angelos in albis sedentes, unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus.* Non vacat tanta diligentia mysterio, cujus et aliud indicium est. Sepè legitimus angelos usitato hominum habitu, ita ut homines esse crederentur, hominibus apparuisse, Gen. 16, 7, et 18, 1, 2, et 19,

1, et 32, 24, et Josue 5, 15, et Judic. 2, 1, 4, et Daniel. 8, 16, et Zachar. 2, 1, et Tob. 5, 5, 6, et 12, 15. Illic autem novo vestitu, novâ specie, novo splendore angeli videntur. Minimè difficultis conjectura est; idè missi hic angeli fuerant, ut colesti divinâque auctoritate resurrectionis Domini fidem facerent. Oportebat eâ venire specie, ut nemo eos angelos esse dubitare posset. Cum ergo necesse non sit ut angeli esse cognoscantur, quin potius interesset ut non cognoscerentur, communi hominum formâ mittuntur sicut ad Abraham, Gen. 18, 2, et ad Lot. Gen. 19, 1, et ad Tobie filium, Tob. 5, 7, missi sunt; cum autem utile est ut angeli esse cognoscantur, speciem humanâ illustriorem præ se ferunt, ut Act. 1, 10; quam rationem Cyrillus affert, lib. in Joan. 12, c. 46; Gregorius verò, homilia in Evangel. 20, et Beda, in hujus loci Comment., aliam quoque rationem reddunt, qui splendenti habitu angeli apparuerint, nempe ut resurgentis Christi gloriam et gaudium de eâ nostrum demonstrarent. Eodem pertinet, quod Marcus juvenem vocat; nunquam enim angeli aliâ quàm juvenili formâ videri solent, ut eorum nunquam senescens, et semper rigens vis vitalis, ut ait Dionysius, et immortalitas, significetur. Porrò Matthæus et Joannes angelos, Marcus et Lucas homines appellant; illi, quod erant, hi, quod primo aspectu videbantur, declarantes. Multæ verò hoc loco propter eam que inter evangelistas videtur esse, discordiam difficiles questiones sunt. Prima, quomodò Matthæus et Marcus unum, Lucas, et Joannes duos angelos fuisse dicant. Secunda, quomodò Matthæus dicat angelum sedisse super lapidem quem revolverat, qui ultra extra monumentum erat, ita ut angelum ipsum ultra monumentum fuisse necesse sit. Marcus verò, 16, 5, et Joannes 20, 12, intra monumentum, ille juvenem, hic duos angelos visos fuisse dicant. Tertia, quomodò Matthæus et Marcus angelum sedisse scribant, cum Lucas dicat, stantes angelos à mulieribus visos fuisse. Quarta, quomodò Matthæus, Marcus et Lucas plures mulieres, Joannes verò solam Magdalenam angelos vidisse narret. Quinta, quomodò Joannes scribat Magdalenam, cum primùm ad sepulcrum venisset, lapidem revolutum invenisse; angelum verò non vidisse, nisi postquam redierat, et discipulis Christi resurrectionem annuntiaverat, cum Matthæus, Marcus et Lucas non solum, cum primùm venerunt, vidisse angelum; sed ab eo etiam jussas fuisse ire, et discipulis annuntiare dicant. Ad primam questionem, qui D. Augustini, lib. 3 de Consensu evang. c. 24, opinionem secuti, existimant bis mulieres, non quidem vespere et mane, ut Hieronymus ait, sed orto jam die ad sepulcrum venisse, facillè, nescio an etiam verè, respondent, cum primùm venerunt, vidisse unum, cum secundò, vidisse duos. Alii primùm quidem, antequam in sepulcrum ingrederentur, unum quidem angelum, deinde in sepulcrum ingressas, aut unum alterum, ut indicat Marcus, aut duos, ut Lucas et Joannes scribant, intus vidisse; quemadmodum Theophylactus, in Comment. in cap. Luc. 24, et hoc

loco D. Thomas interpretantur. Nolo aliorum iudicio præferri meum. Itaque licet per me lectori sequi in re minimè comperit, quod simillimum esse verè iudicabit. Tamen ego quidem tria hoc loco animadverto magno multorum interpretum recepta consensu, quæ persuadere mihi non possum. Primum est, mulieres bis ad monumentum venisse Christi. Secundum, cum primum venerunt, aut nullum, aut unum tantum vidisse angelum. Tertium, unum extra monumentum, alterum intra, aut unum extra, duos intra vidisse; quæ tria, quia ex illis video omnium quas proposuimus questionum explicationem magnà parte pendere, opere prelium me facturum arbitror, si refutavero. Atque primum et secundum, quia ita copulata sunt, ut distrahi non possint, simul sunt, et communibus argumentis refellenda. Primum quidem, cum Mattheus, Marcus et Lucas mulieres ad Christi sepulcrum venisse dicunt, dubium profectò non est quin de primo earum loquantur adventu. Propterea enim dixerunt summo venisse mane, ut indicarent venisse, cum primum et per sabbatum, et per sequentem sabbatum noctem venire sicut, quasi totam insomnes noctem egerint tempus illud expectantes matutinum, ut ad sepulcrum properarent. Atqui tunc cum manè venerunt, dicunt eas vidisse angelos, nisi velimus apertam eorum verbis vim afferre. Deinde nemo, qui attentè evangelistas legerit, dubitare poterit quin mulieres angelorum monitu Petro et Joanni Christi resurrectionem annuntiaverint; illos verò et mulierum testimonio, et audio angelorum viso, excitos ad sepulcrum accurrisse, ut ipsi sibi oculis suis fidem facerent. Scribit enim disertis verbis Marcus, c. 16, 7, angelum mulieribus dixisse: *He, dicite discipulis ejus, et Petro*; ergo prius viderunt angelum quam Petro renuntiarent, et quam Petrus et Joannes ad sepulcrum venirent. Quid enim opus erat jubere ut Petro dicerent resurrexisse Christum, si ipse jam venerat, et vacuum corpore sepulcrum oculis suis viderat. Qui autem existimant bis ad sepulcrum venisse mulieres, et cum primum venerunt, nullum vidisse angelum, illud etiam dicunt, aut dicant necesse est, prius Petrum et Joannem ad sepulcrum venisse, quam mulieres ullum viderent angelum, quemadmodum videtur indicare Joannes, cujus narratione moti in hanc sententiam impulsus sunt. Hoc autem disertis Marci verbis omninò repugnat. Præterea nequaquam obscurè Mattheus indicat eodem tempore et milites et mulieres vidisse angelum, vers. 4: *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui*. Manifestam autem est milites, antequam Petrus et Joannes ad sepulcrum venirent, et angelum vidisse, et exterritos discessisse. Nec enim Petrus et Joannes tam audacter ad sepulcrum venissent, nisi ex mulieribus cognovissent jam milites discessisse. Nam mulieres, cum adhuc à militibus sepulcrum custodiretur, venire ausas mirum non est. Solet militaris furor in viros accendi, mulieribus parcere. Scribit præterea Lucas, cap. 24, 15, eo ipso die, cum duo ex discipulis irent in Emmaus, Christum

se illis adjunxisse comitem, eosque dixisse, vers. 21, 22, 25. *Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel, et nunc super hæc omnia tertius dies est hodie quod hæc facta sunt; sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, et non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt cum vivere; et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, et ita invenerunt, sicut mulieres dixerunt*. Minimò dubium est quin cum dicit: *Abierunt quidam ex nostris ad monumentum, Petrum, et Joannem intelligat*. Atqui prius dixerat mulieres visionem angelorum vidisse, eamque et Petro, et cæteris discipulis narrasse. Ad hæc aliorum etiam gravissimorum interpretum auctoritas accedit, qui cum primum mulieres ad sepulcrum venerunt, angelos vidisse putant; in quibus Gregorius Nyssæus est, orat. 2 de Christi Resurrectione. Cum ergo, qui bis mulieres ad monumentum venisse dicunt, non alià ratione dicant quam ne Joanni, qui videtur significare mulieres, cum primum venerunt, angelum non vidisse, repugnare videantur, cumque probatum satis, ut opinor, à nobis sit, cum primum venerunt, vidisse angelos, nulla illis reliqua ratio est, quamobrem bis dicant ad sepulcrum venisse mulieres. Nam locum Joannis ita paulo post explicaturi sumus, ut nulla prorsus appareat repugnantia. Constat ergo et semel tantum venisse mulieres, et tunc cum primum venerunt, vidisse angelos. Tertium facilius est refutare. Marcus, 16, 4, 5: *Et respicientes, inquit, viderunt revolutum lapidem, et introcantes in monumentum viderunt juvenem sedentem in dextris*; dicitur nimirum erat Marcus alterum angelum extra monumentum vidisse, si aliquem alium extra vidisset, ut vulgò creditur Mattheus indicare. Accedit quòd et eum quem Mattheus, et eum quem Marcus à mulieribus visum fuisse dicunt, ex iisdem quibus ad mulieres usus est verbis eundem fuisse manifestum est; uterque enim dicit: *Noctè timere vos; scio quòd Jesum qui crucifixus est queritis*. Cum ergo ille de quo Mattheus, et ille de quo Marcus scribit, idem fuerit angelus, et Marcus, cum à mulieribus intra monumentum perspicuis verbis visum fuisse dicat, Mattheus verò extra visum fuisse non dicat, sed tantum super eum quem à sepulcro dimoverat, sedisse lapidem, sequitur non extra monumentum, quod Mattheus non dicit, sed intra, quod Marcus dicit, visum fuisse. Maximèque eum ceteri etiam evangelistæ, Lucas, 24, 4, et Joannes, 20, 12, non foris, sed intus dicant duos illos angelos visos: Scio quid proloquere, ut aliter sentiant, interpretes moveat. Scribit Mattheus, vers. 2: *Angelus enim Domini descendit de caelo, et accitens revolvit lapidem, et sedebat super eum, aperte significans super illum ipsum lapidem quem revolverat, sedisse angelum. Illum autem lapidem non intra, sed extra monumentum fuisse colligit ex Marco, 16, 5: *Quis, inquit, mulieres, revolvit nobis lapidem ab ostio monumenti? In ostio igitur, id est, foris, lapis erat. Quòd si super eum sedens à mulieribus visus est angelus, extra monumentum visus est.**

Miror neminem, quod sciam, interpretum observasse duos in monumento fuisse lapides, et utrumque fuisse ab angelo revolutum. Nam et D. Augustinus, lib. 3 de Consensu evangelistarum, c. 24, suspicatur monumentum Christi non solum continuisse sepulcrum, sed ædificium fuisse, quam ipse maceriam appellat, ut vero simile est, concameratum foris ostium habens, quà introitus esset, intus verò sepulcrum, ubi corpus reponeretur, quod alio clauderetur lapide. Ejusmodi autem fuisse Christi sepulcrum, quale Augustinus animo fluxerat, et Beda, in cap. 27 Math., et Brocardus, et omnes qui viderunt, uno ore confirmant. Duo igitur erant lapides, alter foris, quo totius monumenti ostium clauderetur, alter intus, quo clauderetur sepulcrum, utrumque angeli revolverant, primum, ut mulieres ingredi possent; secundum, ut vacuum sepulcrum viderent. Angelus ergo non super primum, sed super secundum sedebat. Si enim super primum sedisset, primo aspectu mulieres terruisset, neque ausæ fuissent in monumentum introire. Et conveniebat non super primum, sed super secundum sedere lapidem, et ut ostenderet se idèò sepulcri lapidem amovisse, ut mulieres vacuum sepulcrum videre possent, et ut ipso quodammodo digito locum, ubi Christus positus fuerat, vacuum demonstraret. Sicut v. 6 dicit: *Surrexit enim, sicut dixit. Venite, videte locum ubi positus erat Dominus*. Cum ergo Mattheus dicit angelum removisse lapidem, utrumque lapidem intelligit; cum dicit sedisse super eum, secundum intelligit, qui intra monumentum erat. Nam cum super utrumque sedere non posset, necesse est, aut super primum, aut super secundum sederit. Mattheus super primum sedisse non dicit; Marcus, Lucas et Joannes super secundum sedisse manifestè dicunt, cum dicant sedisse intus; ergo et Mattheus cum dicit sedisse super eum, secundum lapidem intelligit, unde sequitur etiam secundum Mattheum angelum non foris, sed intus à mulieribus visum esse. Obijciat aliquis quòd Mattheus, vers. 6, scribat dixisse mulieribus angelum: *Venite, videte locum ubi positus erat Dominus*, quasi eas nondum in monumentum ingressas, ad ingrediendum invitet. Scio etiam hoc multos interpretes fefelisse, quòd existimarent mulieres his verbis ad ingrediendum in monumentum invitatas esse, cum non ad ingrediendum, sed ad veniendum, id est, ad accedendum et videndum sepulcrum invitentur. Nec enim dicit angelus: Introite, sed *venite*. Erant enim jam intra monumentum, ut Marcus et Lucas disertissime scribunt. Cum enim ad monumentum venissent, et præter opinionem primum lapidem, de quo in via sollicitè fuerant, remotum invenissent, audacter ingressæ sunt; cum intus essent, et angelum super sepulcri lapidem sedentem vidissent, obstupefactæ restiterunt, non audentes ad sepulcrum accedere. Angelus verò primum jubet timorem ponere: *Noctè, inquit, timere, vos; scio quia Jesum qui crucifixus est queritis; surrexit, non est hic*; deinde invitat ad accedendum videndumque sepulcrum: *Venite,*

videte locum, ubi positus erat Dominus. Obijci etiam potest quòd Lucas, 24, 2, 3, 4, scribat: *Et invenerunt lapidem revolutum à monumento, et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu; et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti, ubi indicat prius mulieres non solum in monumentum ingressas fuisse, sed ad sepulcrum etiam quòd intus erat, accessisse, idque vidisse vacuum, quam aut ab angelo invitarentur, aut illum viderent angelum*. Respondeo Lucam per anticipationem locutum esse; quia enim eo properabat animo, ut narraret mulieres Christum in sepulcro non invenisse, quia jam resurrexerat, id dixit, antequam commemoraret angelos ab illis visos, eorumque testimonio Christi fuisse confirmatam resurrectionem. Hinc primæ simul et secundæ questionis earum quinque, quas supra posuimus, explicatio colligitur. Primæ duos fuisse quidem angelos quemadmodum Lucas Joannesque commemorant; sed quia unum tantum cum mulieribus locutum fuisse credendum est (nec enim necesse erat ut alter cum non nisi eadem dicere posset, loqueretur), Mattheus et Marcus, quibus propositum erat quid mulieribus angeli dixissent, recitare, unius tantum meminere, sicut è contrario, cum multe mulieres ad monumentum venissent, quia una pro omnibus Magdalena, et cum angelis et cum Christo locuta est, ejus tantum Joannes mentionem fecit. Lucas verò et Joannes, indicare volentes angelorum testimonio Christi resurrectionem probatum fuisse, testium numerum et exprimerent necesse fuit. Conveniebat enim duos saltem angelos fuisse testes, ut in ore duorum vel trium testium staret omne verbum; et videmus in simili causâ, ascendente in cælum Christo, duos etiam candidis vestibus angelos apparuisse, qui eum et ad cælum ire, et eodem modo rediturum esse testificarentur, Act. 1, 10. Repugnare huic interpretationi videtur illud quòd Lucas, 24, 5, scribit, angelos mulieribus dixisse: *Quid queritis viventem cum mortuis? et Joannes, 20, 12, angelos dixisse Magdalene: *Mulier, quid ploras? facilius solutio, esse syllepsim, quia, quod unus fecit, totum genus fecisse dicitur, qualem supra, cap. 27, 44, exposuimus, et multis Scripturarum exemplis confirmavimus, ubi latrones convicia in Christum jactasse dicuntur, quæ unus latro jactaverat, et ut apud D. Paulum, Hebr. 11, 35, 37, prophete secti fuisse, cum unus sectus fuerit Isaias: ora leonum obtinuisse, cum solus obtinuerit Daniel. Angeli ergo apud Lucam et Joannem cum mulieribus locuti dicuntur, quia alter eorum cum illis locutus est. Secundæ verò explicatio questionis ipsa jam per se manifesta est. Probavimus enim angelum, de quo Mattheus loquitur, non extra super primum, sed intra monumentum super secundum sedisse lapidem. Itaque nulla eâ in re inter Mattheum et Marcum, cæterosque evangelistas dissensio est. Tertia questio, etsi à multis difficultis iudicatur, admodum facilis mihi videtur esse, quia in unius proprietate verbi tota res vertitur. Querebatur quomodo Mattheus, Marcus et**

Joannes sedisse angelos, Lucas verò stetit dicant. D. Augustinus, et qui eum secuti, putant alium de quo Matthæus et Marcus, et alios de quibus Lucas et Joannes loquuntur fuisse angelos, facile sibi videntur respondere, illum sedisse, hunc stetitisse. Quid ergo Joanni facient, qui de illis ipsis duobus angelis, de quibus Lucas scribit, loquens, sedisse dicit, cum eos Lucas stetitisse dicit? Alii prius sedisse, ut Matthæus, Marcus et Joannes scribunt, dein, ut cum mulieribus loquerentur surrisse, stetitisseque, ut ait Lucas. Distinctio, meo quidem iudicio, minime necessaria, cum facilius possimus, explicatâ verbi proprietate, quod Lucas stetitisse angelos dicit, interpretari. Diximus, cap. 6, 5, standi verbum, et Latine et Græcè non semper rectum corporis habitum, sed solam aliquando præsentiam, solam aliquando quietem significare. Stare enim dicitur non solum qui rectus est, sed etiam qui præsens est, etsi sedeat; exempla sunt, supra, c. 16, 28: *Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, id est, ex his qui adsunt, qui præsentibus sunt, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in gloria suo*; et Marci 11, 25: *Cum, inquit, stabitis ad orandum, dimitte, si quid habetis adversus aliquem; nec enim jubet ut recti orent, sed ut stent, id est, ut quieti orent, aut ut stent, id est, coram Deo sese quodammodo sistant et representent, quia orare Deum alloqui est, et Lucæ 7, 57, 38: *Et ecce mulier, quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod accubasset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti, et stans retrò secus pedes ejus, lacrymis capit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat; et osculabatur pedes ejus; non enim erecta erat, sed ad Christi pedes prostrata, cum eos lacrymis rigaret, capillis tergeret, ungeret, oscularetur; rursus, c. 18, 11: *Pharisæus stans hæc apud se orabat; nec enim stetitisse credendum est, cum oraret, hominem præsertim professum hypocritam, et Joan., 1, 26: *Ego baptizo vos in aquâ, medius autem vestrum stetit quem vos nescitis, id est, inter vos est, præsens vobis adest. Quarta questio alterâ propositâ consimili questione solvitur. Queritur cur Joannes solam Magdalenam angelos vidisse dicat, cum ceteri evangelistæ plures dicant, quæ viderunt, fuisse mulieres? Quæro similiter ego cur Joannes solam Magdalenam ad monumentum venisse dicat, cum ceteri evangelistæ plures mulieres venisse dixerint? Non fuit evangelistis propositum omnia penitens connumerare. Plures juxta crucem Christi mulieres erant; multi etiam viri, ut Lucas, c. 23, 49, indicavit, Mattheus, c. 27, 55, tres tantum nominavit mulieres, quæ ceteris et notiores, et diligentiores erant, virum nullum. Eadem ratione Joannes, et solam Magdalenam ad monumentum venisse dixit, et solam vidisse angelos, quia haud dubium est quin Magdalena præcipuas ejus officii egerit partes, et omnium aliarum fuerit nobilissima. Quod vel ex eo intelligitur quod ceteri etiam evangelistæ, cum plures nominant, eam semper primo loco ponunt, ut Mattheus, c. 27, 56, 61, et hoc cap. 5, 1, et Marcus, c. 16, 10, et 16, 1. Quinta questio reliqua est, quæ in****

solus Joannes explicatione versatur, quæque omnium ferè aliarum difficultatem peperit, quomodo Joannes significare videatur Magdalenam, cum primum ad sepulcrum venit, neque angelum, neque Dominum vidisse, sed statim ut lapidem revolutum viderit, currisse, et Petro Joannique nuntiasse: *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*; post verò significat rediisse, et angelos Christumque vidisse. Tam perspicue hæc Joannes dicere plerisque interpretibus visus est, ut ex eo alios evangelistas, qui contrarium dicere videbantur, explicandos putaverint. Tam perspicue multi alii evangelistæ contrarium dicere videntur, ut ex illis Joannem explicandum putem. Nam si non sententia perspicuitate, certe numero vincant æquum est. Quis autem credat tres evangelistas, quasi communicato consilio conspirasse, ut obscure loquerentur? Facilius creditur esse unum evangelistam quam plures obscure locutum esse. Magdalenam et reliquas mulieres semel tantum ad monumentum venisse, et antequam Petro et Joanni nuntiarent, vidisse angelos firmissimis à nobis argumentis paulo ante probatum est. Quo ergo modo Joannes interpretandus? Non servavit, ut evangelistis sæpè contigit, in historia narratione rerum gestarum ordinem, et quæ simul gesta fuerant, non simul, sed alia prius, alia posterius commemoravit; simul et Magdalena venerat, et angelos viderat: prius venisse et lapidem vidisse revolutum, post angelos vidisse, narrat. Quod probabilius videbitur, si lupus ipsis non servati ordinis causam aliquam non improbabilem reperiamus. Putat Gregorius Nyssenus, Oratione de Resurrectione 2, Magdalenam Petro et Joanni nihil de angelis quos viderat dicere voluisse, quod se delusam crederet, nec veros fuisse angelos; propterea non dixisse Christum resurrexisse, sed: *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*. Ego, cum Joannem lego, perspicere mihi videor eum, omnibus prætermisissis rebus, eo præparare voluisse, ut exponeret quomodo ipse et Petrus continuò ad primum Magdalene verbum ad videndum sepulcrum cucurrissent. Itaque et angelorum et Christi omiâ visione, suam et Petri ad monumentum festinationem exponit; non ullâ quidem glorie cupiditate, quæ ab eo tam procul aberat ut ne nomen quidem suum exprimere videretur, sed studio probandæ resurrectionis Christi, ut quamprimum se et Petrum oculos ejus fuisse testes declararet, majorique historiae ipsius haberetur fides. At non solum Joannes, dicit aliquis, sed neque ipsa quidem Magdalena Petro Joannique narravit se angelos et Christum vidisse; quin indicat non vidisse eum dicit: *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*; si enim angelum jam videret, et ab eo de Christi resurrectione fuisset edocta, dixisset utique resurrexisse Christum, non de monumento sublatum fuisse, idque et angelorum visione et testimonio confirmasset; dixisset, quod multo plus ad faciendam fidem ponderis erat habiturum, se Christum ipsum vidisse. Quid si propterea Petro et Joanni se angelos et

Dominum vidisse non dixit, quòd illi simul atque primum audiverunt verbum, non expectatis pluribus, ad sepulcrum cucurrerunt? Quid si prudenter noluit illis angelorum et Domini visionem exponere, sed ita narrare factum, quasi sublatum solum de sepulcro Christum putaret, ut eos et ad visendum sepulcrum, et ad querendum Christum magis accenderet, credens fore ut si ad monumentum irent, et angelos, sicut ipsa, et Christum viderent, nec suo illis testimonio jam opus esset? Obstare videtur quòd Lucas, c. 24, 23, scribat mulieres discipulis narrasse se etiam ad sepulcrum vidisse angelos, et quosdam ex discipulis, id est, Petrum et Joannem ad sepulcrum cucurrisse; sed non dissimile vero est initio mulieres nihil de visis angelis et Christo dicere voluisse, neque de ipsâ Christi resurrectione quidquam affirmare, sed quasi furto sublato existimarent, tantum dixisse: *Tulerunt Dominum meum, nescio ubi posuerunt eum*; ut, quemadmodum diximus, ad visendum sepulcrum discipulos excitarent: quod ad excitandum Petrum et Joannem ceteris ardentiores satis fuit, ad excitandos et persuadendos reliquos satis non fuit; idè egressis jam Petro et Joanne, ut cæteris discipulis fidem facerent, rem totam clariùs exposuisse, narrasseque se et angelos et Christum vidisse. Hoc enim Christus apud Marcum, c. 16, 14, illis exprobravit, quòd *his, qui viderunt eum resurrexisse non crederunt*. Hæc interpretatio et ipsa per se credibilis est, et ab his qui credere noluerint refutari non potest; hæc enim ratione evangelistæ inter se omnes maxime conveniunt. Joannes ergo summ et Petri ad sepulcrum adventum primum narrare voluit. Quod cum fecisset, redit per ancephalaesim ad exponendam angelorum et Christi visionem, vers. 11: *Maria autem stibat ad monumentum foris plorans; dum ergo fletet, inclinavit se, et prospexit in monumentum, et vidit duos angelos in albis*. Quod autem dicit inclinasse se, cum Marcus et Lucas in monumentum introiisse dicant, contrarium non est; utrumque enim fecit, et introiit et inclinavit se ut sepulcrum videret; aut inclinando se intravit, cum non pedes, sed caput et corpus intra monumentum immisisset, ut sepulcrum videre posset.

VERS. 4. — PRÆ TIMORE AUTEM EJUS, angeli, de quo proxime loquebatur. Quanquam et terra motu terribis fuisse custodes credendum est; sed quia res naturalis videri poterat, multo magis angeli conspectu terribi sunt. Quo autem modo angelos viderint, cum ipsi foris, angeli, ut diximus, intra sepulcrum essent, non sine causâ quæri potest. Credibile est angelos cum primum venerint, et primum ab ostio monumenti lapidem removerunt, etiam foris ostendisse sese, ut custodes viderent ac terrentur, cum eam etiam job causam venissent, ut custodes Christi resurrectionis testes vel invidios esse cogere. Credibile etiam cu-

VERS. 4. — EXTERRITI SUNT CUSTODES, non Christo resurgente: neque enim congruum erat, ut impia illa militum turba Christum gloriosè resurgentem primum videret; sed angelo viso, et terra motu sunt

S. S. XXI.

stodes, postquam remotum viderunt lapidem, ingressos intus, antequam mulieres accederent ut viderent, nec Christi corpus in sepulcro esset, quod custodiae ac fidei suæ commissum fuerat, atque tunc intus sedentes vidisse angelos.

ET FACTI SUNT VELUTI MORTUI, exanimis præ timore, quod et Danieli, cum angelum vidisset, accidisse legitur, cap. 10, 8: *Et non remansit, inquit, in me fortitudo, sed et species mea immutata est in me, et emareui, neque habui quidquam virtutum*. Timuerunt autem custodes non humano tantum timore, ne à se quasi Christi custodibus ejus corpus repeteretur, quod cum reddere non possent, quasi aut negligentia suâ discipuli furati essent, aut ipsi pecuniâ corrupti illis tradidissent, penas luerent; sed multo etiam maxime divino, ne, cum viderent Christi resurrectionem divinitus accidisse, ejusque divinitatem confirmasse, divinitus etiam, ut immissio fulmine, aut dehiscente terrâ ab eo punirentur, ut qui Judæorum scelere operam præstitissent; quemadmodum Pilatus, cum audivisset eum filium esse Dei, condemnare timuit, et absolvendi quæsitit occasionem, Joan. 19, 8. Timuerunt etiam viso angelo mulieres, vers. 8, et Marci 16, 6, 8, et Lucæ 24, 5; sed nullus evangelista indicat tantum earum quantas militum fuit fuisse timorem, ut exanimis fierent. Contrâ verò Lucas verecundum potius timorem quam ullius periculi metum fuisse significat. *Cum, inquit, timeant, et declinent vultum in terram*. Vultum enim in terram declinare non tam fuit timoris quam verecundie. Etrorò quis insolito et supra humanum angelorum viso non timeat? Timuit Daniel, cap. 10, 8, 16; timuit Zacharias, Luc. 1, 12; timuit ipsa Maria Virgo, Luc. 1, 29. Sed aliter boni quam mali timeant. Vultum enim malis mala conscientia timorem. Timeant mali, ut nequam servi, ne penas dent; timeant boni, ut filii, ne coram angelis minus reverentes esse videantur, et quia non potest humana infirmitas divinum ferre conspectum. Timeant milites, et examinantur; timeant mulieres, sed non examinantur, quia, ut D. Antonius, quemadmodum in Comment. refert D. Thomas, et D. Hieronymus hoc loco dicit, cum bonus angelus bonis hominibus apparet, etiam in initio insinuat aspectu timorem iniecit, ad extramum consolationem et animi tranquillitatem relinquit. Mulieres ergo, non milites angelus timeans consolatur, vers. sequenti: *Nolite, inquit, timeare, vos, ut D. Hieronymus et poeta Juvenecus adnotaverunt*. Hanc enim vim habet pronomen illud, vos, ut statim dicturi sumus.

VERS. 5. — RESPONDENS AUTEM ANGELUS, id est, exorsus verba facere; sæpè enim hunc jam hebraicum exposuimus, quo 𐤀𐤃 et respondere significat, et loqui incipere, ut supra, cap. 11, 25, et cap. 22, 1.

NOLITE TIMEARE, vos; quasi dicat: Milites timeant, exterriti, quasi viso specto.

VERS. 5. — DIXIT MULIERIBUS, quæ ex Marco ingressæ erant monumentum, seu anteriorem cryptam: nam duplici cryptâ sepulcrum constabat.

(Quarante-une.)

qui malo hie animo, quasi Christi resurrectionem impediret venerat; vos, quæ non ut impediat, sed ut pietatis illi et caritatis officium exhibeat, venistis, nullam timendi causam habetis. Hæc est vis illius pronominis vos, quasi illas militibus opponat, ut Cyrillus Hierosolymitanus, etc. ch. 14, Chryostomus, homilia 90, Gregorius, homilia in Evangel. 31, Bedæ, Euthymius, et Theophylactus adnotaverunt. *Petrus*, inquit Gregorius, illi, qui non avant adventum supernorum cœlium; *petrinescatis*, qui carnalibus desideriis pressi ad eorum se societatem peringere posse desuperant; vos autem, cur petrinescatis, qui vestros concites videtis?

SCIO ENIM, QUOD JESUM, QUI CRUCIFIXUS EST, QUÆRIS. Hæc illi causam, cur timere non debeant, quod non malo, sed bono, ac pio venerit animo, ut Christi corpus quaereret, et religionis illi incunctis officium exhiberet: idone se scire confirmat, ne foras, quamvis bona sint conscientia, tamen propterea aliquid a mali timeant, quod nescias quæ de causâ venerit, aut ad furandum corpus, aut ad aliud aliud agendum mali venisse suspicari possit. Quod autem Christum, et Jesum proprio appellat nomine, et crucifixum fuisse dicit, ad faciendam etiam pertinet ledem, ut ostendat se recte Christum nescire, nec ignorare eum, et crucifixum, et mortuum, et eo loco sepultum fuisse; scire tamen se eum resurrexisse. Apud Marcum 16, *Jesum Nazæarum crucifixum* angelus Christum appellat, pluribus verbis Christum describens, quod eodem pertinet. Sed *Matheus Nazæreni* verbum prætermisit, Lucas, c. 24, v. 5, alia angelorum recitat verba: *Quid*, inquit, *queritis vivitum cum mortuis?* Joannes scribit, cap. 20, 15: *Mulier quid ploras?* omnia dixisse angelos credendum est. Primum mulieres copiose plorare, cum sepulchri ostium apertum viderent, estimantes Christi corpus sublatum fuisse. Atque hoc est, quod scribit Joannes: *Maria autem stabat foris plorans*, unam nominans, omnes intelligens: mox plorantes in monumentum ingressas esse, angelosque illis dixisse: *Quid ploratis?* et de sola Magdalena loquentes, ad Joannes, Magdalenam unam pro omnibus respondisse, *quis tollerat Dominum meum*, ut idem scribit Joannes; tunc subjecisse angelum, qui pro se, et altero angelo loquatur: *Nullo timere, vos scio enim, quod Jesum, qui crucifixus est, queritis vivitum cum mortuis*; quasi amicis verbis eorum incredulitatem subprenderat. Si enim Christi verbis, quibus adhuc vivens se tertii die resurrecturum affirmaverat, fidem habuissent, non quaerent vivitum cum mortuis, sed cum vivere pro certo sibi persuasissent. Ad extremum subjecisse, quod etiam Matheus, Marcus, et Lucas scribunt, *non est hic, surrexit*, easque jussisse ad apostolos ire, et Christi illis resurrectionem annuntiare, ut idem tres narrant evangelicè.

VERS. 6. — NON EST HIC; SURREXIT ENIM. Non satis fuit dicere non est hic; poterat enim illic non esse, nec tamen resurrexisse, quia inde translatus, aut furto sublati; propterea addit, *surrexit enim*; quasi dicat, id eo non est hic, non quod translatus, ut vis putatis, aut furto sublati sit, sed quia resurrexit. Quod ne novum, et incredibile videretur illis, scribit confirmans ex verbis Christi ipsius resurrectionem, et eorum incredulitatem tacite notans, tanquam dicat, si Christo credidissetis decem se tertii resurrecturum die, supra, cap. 16, 21, et 17, 25, et 20, 49, et 26, 32 facili meo sine meo etiam testimonio enim resurrexisse crederetis.

VENITE, VIDETE LOCUM, UBI POSITUS ERAT DOMINUS. Quod et suo, et Christi testimonio probaverat, nunc experientia confirmat, et ipso visu nullius fidei facere, *venite, inquit, videte locum, ubi positus erat Dominus*; Dominum enim vocat, Deum conficitur. Quis enim præter Deum angelorum Dominus est? Videtur de industria idem ubi verbis, quibus ductore Joanne, Magdalena usa fuerat. Illa dixerat: *Tulerant Dominum*

meum; ille dicit: *Venite, videte locum ubi positus erat Dominus*, non solum suum, sed omnium et hominum; et angelorum vocacione. Hoc enim indicat, eam absolute, et sine ulla adjectione Dominum appellat. Distulimus certo consilio in hunc locum questionem illam, quænam horâ Christus resurrexerit, quod hoc primam loco mentio de ejus resurrectione hebraicis illam, quæ ante sabbatum, et primam hebdomadæ illam, quam nos Dominicam appellamus, interessit, resurrexisse, quod ego quidem sciam, nemo non dicit, illud etiam apud omnes fere auctores constare video, non autem median noctem resurrexisse, etsi non defuerit, qui propter Matthæi verba, *resurrexerunt autem sabbati*, vers. 4, resurre, id est, noctis initio resurrexisse dixerit, ut Dionysius Alexandrinus, in epistola ad Basilidem auctor est. Ea opinio neque idem invenit, et eorum verborum, quibus adducti sumus ejus auctores explicacione, supra est a nobis relatata. Mediâ surrexisse nocte, sicut mediâ etiam nocte natus creditur, multorum opinio fuit; qui, ut idem scribit Dionysius, propterea quadragesimæ jejuniis mediâ autem diem Paschæ nocte solvebant, quod et in Synodo Constantinopolitana in Trullo habita, ut ferebat, decretum est, can. 89, ut Balsamon in Comment. ad Dionys. scribit, idque est totius fere etiam Ecclesie veteris consuetudine confirmatum, quæ sacrum illud de resurrectione, quod nunc die sabbati hora vix aliquando decimâ celebramus, ad median noctem celebrabat. Alii sub auroram circiter galli cantum resurrexisse crediderunt. In quam sententiam Gregorius Nyssenus, orat. 3, de Resurrex. magis inclinat. Romanos etiam eâ horâ, quasi tunc Christum resurrexisse crederent, solitos fuisse solvere jejuniis Dionysius auctor est. Euthym. etiam affirmat eam omnium sanctorum patrum opinionem fuisse, quam et ipse, ut probabiliorem sequitur. Corrosissimum est, quod et Gregorius Nyssenus in eâ, quam paulo ante diximus, oratione, et Hieronymus, quest. 8 ad Hedibian. et Euthymius hoc loco mentio, qui horâ Christus resurrexerit, neminem scire posse mortualem; solum scire ipsum, qui ut voluit, et quando voluit, surrexit. Cæterum si, cum certâ desunt argumenta, aliquid conjecturis locus est, et in rebus incertis quod simillimum vero est, dum veram ipsam apparet, pro vero tenendum, sub auroram resurrexisse credendum est. Cum enim angeli id eo de roto descendissent, ut cum surrexisse loquerentur; prohibere est statim, ut surrexit, descendisse, ne si interim milites, aut ipsi, qui occurrerant, sacerdotes sepulchrum aperissent, et corpus non invenissent, furto sublatum putarent, idque non jam datâ pecuniâ, sed gratiæ rati se vera dicere divulgarent; angelos autem sub auroram venisse ex eo manifestum est, quod ad eorum adventum mola sit terra. Terra autem motus mulieribus ad sepulchrum appropriantibus, ut ait Marcus, oriente jam sole factus est. Tunc ergo Christus resurrexit, aut non multo certè ante resurrexerat. Sed hanc opinionem tantum probabiliter habere volumus, quantum et conjecturâ, quâ a nobis probata est, habere judicabitur.

VERS. 7. — ET CITO VENITE. Cito ire jubet, et ut quamprimum, qui ob Christi mortem tristes erant, Reissimum resurrectionis nuntio recreentur, et ut nudius, confirmans autem peritibus eadem, fides sustineatur. Marcus, cap. 16, 7, angelus sic dixisse ait: *Hic dicit discipulis ejus, et Petro*; Petro nominatim dicit, ne quia ter Christum negando peccataverat, exclusus esse ab eo beneficio videretur, ut Greg. hom. 21 in Evang., et Euthym. docuerunt.

QUA SURREXIT. Eum surrexisse; sæpè enim Angelorum explicavimus.

ET ECCE PRÆCEDIT VOS IN GALILÆAM. Indicat angelus Christum jam in Galilæam discessisse, aut quod

VERS. 7. — Marcus: Sicut dixit vobis: Math.: *Ecce, dicit, forte pro vobis, dicit*; non enim angelus prædixerat. Præcedit, mox processurus esset.

ita putasset, aut quod secretè eo animo Christum fuisse, cum resurrexit, ut iret in Galilæam, et se illic discipulis ostenderet: nisi malimus presens tempus hiebreorum more pro futuro positum esse, quasi dicat, ecce præcedet vos in Galilæam, quantumcumque festinatis; scribat enim Christum momento temporis hie illic volitare. Ignorat, ut videtur, angelus, quod paulo post futurum erat, Christum se mulieribus in urbe redeuntibus ostensurum esse. Facit etiam hoc ad accendendum discipulorum studium, ut cum audierint Christum jam, ut in Galilæam præcedat, discessisse, magis eo festinarent, et sequi non pigeret, si præire pigebat. Mira humana infirmitas est, mira inconstantia; multo erat facilius Christum in Galilæam antem, et quidem jam suscitatum, atque gloriosum, quam in crucem infirmum, et ignominie plenum sequi. Atqui illud omnes pollicentur, cap. 26, 35, ne hoc nunquam præstiterint. Nam cum hæc a mulieribus discipulis narrata essent, *visa sunt ante illos sicut deliramentum verba illa*, ut, c. 24, 11, Luc. scribit. Duplex in hunc locum incidit questio. Altera, cur in Galilæa potius, quam in Judæa Christus se apostolis ostenderet voluerit. Altera, cur contra quam deceverat, ac dixerat, in Judæa se, priusquam in Galilæam iret, ostenderet. Primum questionem plebiscito hanc modum explicat, id eo in Galilæa discipulis apparere voluisse, ut liberius cum illis agere, eoque docere posset, in Judæa enim sacerdotum et Pharisæorum metus impedire discipulos poterat, ut Chrysost. homil. 90, et Euthym., exponunt, idemque in Comment. in c. 24 Lucæ indicat Ambros. Alii propterea in Galilæa apparere voluisse, quod cum dictis illi evangelium predicasset, plures ibi discipulos haberet, quos vellet omnes eadem operâ committere. Hieronym. et Beda aliam, sed allegoricam rationem reddunt, Galilæam juxta nomen suum omnium vitiorum volubrum significare, id eoque oportuisse Christi presentia illustrari, ut Isai. cap. 9, 1, 2, quod supra c. 4, 15, Matheus ad Christi etiam prædicationem accommodavit, longè ante dixerat: *Terra Zabulon, et terra Nephthali, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium*, populus qui ambulabat in tenebris, etc. *vidit lucem magnam*. At cur non statim eo contenti? quæ secunda questio erat. Quoniam vidit confantes adhuc, et dubitantes apostolos, nec furios fuisse in Galilæam, nisi prius se illis, et eorum corroboraret fidem, Hierosolymæ demonstrasset, ut indicat Ambrosius; non ergo fecerit fidem suam, sed superavit, quia plus præstitit, quam pollicitus erat. Promiserat, ut in Galilæa discipulis appariturum, apparet etiam Hierosolymæ, ut Gregor. Nyssenus scribit.

VERS. 8. — CARENTES NENTIAE. DISCIPULI LUIS a monumento redeuntibus. Voluit Dominus resurrectionem primum discipulis innotescere per mulieres, ut haberent causam dubitandi et explorandi antiquam crederent, et per illorum debitationem fides resurrectionis magis in nobis firmaretur: quæ autem viderint piæ mulieres, ad apostolos referunt. Summa est, *angelum descendisse*; duos esse visos angelos scribit Lucas et Joannes; sed Matheus et Marcus plures tantum nominare qui mulieres est allocutus. Et quidem ea est commoda rem omnium, ut restat ubi, disponendi ratio, quam auctor Anselmus Gallicæ sic exponit. Cum mulieres ad sepulchrum venissent, et intrasset, neminem viderint: nam angelus qui super lapidem sedebat, iis se manifestum non fecit, ingressæ in monumentum, et non invento Christi corpore, quod agerent, incerte prorsus erant. Maria Magdalena, relicta alii ad sepulchrum, incurrit ad Petrum et Joannem, ut legitimus Joan. 20. Alio translato corpore existimatum. Tum exiit Petrus cum Joanne, et subito venerunt ad monumentum, quos societas est Maria: illi siditrim et linteamina separatim postea invenimus, tum domum redire, relicta mulieribus: Maria longius in portum progressa, si forte locum ubi corpus domini abscondisset, in-

ECCE PRÆCEDIT VOBIS. Hæc verba eo pertinent: ut, cum in Galilæa Christum discipuli viderint, credant non phantasma, non spiritum, sed ipsissimum esse Christum, cum experti fuerint angelum vera prædixisse, id eoque non potuisse, nisi divinitus locum esse. Quare et Christum esse, quem viderunt, credere prædictum fuisset. Sic Simon, et Saul persuevit ea que illi prædixerat, futura esse, quædam alia prædixit, quæ eodem die Saul expertus erat, ut ea cæteris fidenter faceret. *Cum aberis, inquit, hodie à me, invenies duos viros juxta sepulchrum factum in finibus Benjamin immeride, dicentque tibi, veni in santissime, ad quos itas perquiras*, 1 Reg. 10, 2. Eodem modo Christus, Joan. 14, 29, *Et nunc, inquit, dicit vobis, priusquam fiat; ut cum factum fuerit, credatis*. Marcus 16, 7 paulo altere dicit *scitis etiam ista, sicut dixit vobis*, ut angelus non se, sed Christum hoc prædixisse dicit, aliudens ad verba Christi, quæ paulo ante mortem discipulis dixerat: *Et postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam*. Matth. 26, 52; fortasse hoc loco pro *etiam dicit*, *etiam dixit* legendum est; facili enim et Græcæ unius literæ mutatione, et Latine unius detractione lapsus esse notuit, et si ita legatur, nulla inter Mattheum et Marcum discordia erit; sed facile corrigere non audeo.

VERS. 8. — ET EXIIT UT VIDERET MONUMENTUM CUM TIO MORE, ET CANTO MARGO. Quod etiam exteri, et angelorum jussu, qui versu precedenti illis dixerant, *etiam cunctis dicite discipulis ejus*, et timore simul, gaudioque fecerunt. Quoniam enim festinare homines cogit. Cur simul timerint, simul gavisse sint, facilius est, ut hæc ex se quisque, si eo loco fuisset, conjecturâ diducet, quam ut nos verbis explicemus. Timebant, quia angelos viderant, et cœlestis, divinæque naturæ conspectum, quia forte non potest, humanæ naturæ feroforidat. Gaudabant, quia audierant Christum resurrexisse. Marcus ait, 16, 8: *At illæ exanimes fuerunt de monumento; invocant enim eas tremor et pavor, et nemini quidquam dixerant; timebant enim*. Quod autem dicit, nemini quidquam præ timore dixisse mulieres, non ita intelligendum est, quasi nemini prorsus, ne ipsas quidem apostolos, quæ viderant, dixissent; nam ex Luca, c. 24, 11, 22, manifestum est, eas discipulis dixisse se in monumento vidisse angelos; sed significat Marcus eas in viâ adeo mutas fuisse, ut neque his, qui occurrerant, neque ipsas inter se alie illis quidquam dicerent, sicut timore correpti homines facere solent.

VERS. 9. — ET ECCE JESUS OCCURRIT ILLIS. Non satis cum his verbis convenire videntur, quæ Marcus et

veniret. Alie mulieres paulo post exentes in priori spelunca, seu in vestibulo offenderant angelos. Maria postquam frustra quæsisset corpus Christi, rediit ad monumentum, cum alie mulieres jussu angelorum ad apostolos nuntiatum ivissent, quæ ab angelis acceptarent. Cum Maria inclinata vidisset angelos, existimavit hæc esse homines eo missos, postquam ipsa egressa fuerat. Cum reverteretur, vidit Jesum, quem hortulanum esse credidit, cum alie mulieres essent adhuc in viâ.

VERS. 9. — ET ECCE JESUS OCCURRIT ILLIS. Maria inter superstitios eorum testimonium suum quoque adiecit. Sic omnia sibi constant: obscurior autem visa est resque historia, quid citius quam par esset, angelus mulieribus apparuisse, et Magdalenam semper cum his fuisse perque existimant. Sed expectato reditu ejus ad sepulchrum, res suo quoque ordine rite disponuntur. Alii paulo alter seriem ipsam narrationis perterunt: consensus omnium Evangelistarum non minus est perspicuus; ingressis mulieribus in sepulchri anticum cubiculum, angelus spectatum invenimus apparuit, qui illas est affatus: *Nolite timere*, Matth. v. 5 et serpenibus; *quis autem in sepulchrum ipsum introentes corpus Domini non invenierunt, in ipso egressu duos viderunt angelos lumine*